

író feladatáról, s mennyire ki nem állhatta a Vas Gereben-féle komázó népies hangot.

A füzetben egy pár rossz fametszet is van. Az egyik (lovagi bajvívás, egyik lovag megböki a másikat, az meg türelmesen állja) háromszor van ismételve: a borítékon, a címlapon és a szövegben. A másik csak egyszer fordul elő, de elég is az; a bika jobb benne, mint Toldi, a kinek alakjánál csak az a kuvasz kutya jámborabb, a mely a bikát ugatja és szelindeknek képzei magát. Szóval a képek sem szégyenítik meg a szöveget.

Az «értesítés» szerint a középiskolai tanuló ifjúság is haszonnal olvashatja az egyes füzeteket. «Azt akarjuk — szól — hogy az ifjúság mintegy játszva tanulja meg nemzeti irodalmi történetünket.» Micsoda felfogása a középiskolai irodalomtanításnak! Játszva tanulhat a középiskolai tanuló, de nem a füzetekből, hanem e füzeteken. Valamire való középiskolai tanulónak az Ilosvai-füzet csak az önérzet gyönyörét szerzi meg.

A vállalatnak eszméje szép, de kivitele szerencsétlen. Ha becsülettel élni akar, mentül elébb és mentül gyökeresebben meg kell változnia.

N. L.

A lélektan alapvonalai. Írta: *Wundt Vilmos.* A második kiadás után fordította: *Rácz Lajos.* Budapest. Franklin-társulat. 1898. 312. l. Ára: 2 frt.

Az újabbkori bölcsészet sokféle alakulása és iránya közül mai napság leginkább az talál erősebb viszhangra, mely lelki életünk mi voltát a tapasztalat pontos adatai és a természettudományok kutatása alapján iparkodik földeríteni. A mai bölcsészeti irányok a század első felében oly uralkodó hatást gyakorolt Hegel- és Herbart-féle tanoknak megkerülésével egyenesen Kanthoz térnek vissza, hogy ennek gondolkodásával és rendszerével, de főleg negatív-bíráló és rationalis elveivel a természetbölcsészetnek kaput nyissanak. A Kant elméleteiből való kiindulással ő lett a mai bölcsészet atyamesterévé. Tulajdonképen nem annyira eredeti irányokkal és elméletekkel, mint inkább a Kant philosophiájának a tapasztalatsegíttette tartalmasabb és pozitívabb elmélyítésével találkozunk. A metaphysikus fölött a természettudós kerekedett hatalomra. Megczáfolva és üldözve mindennemű speculatiót, kereken a pozitív eredményekre hivatkozik és a természettudományokkal szövetkezve a bölcsészetnek szigorúan tudományos jellegét hangoztatja. A hol pedig a természettudomány eszközeinek, kísérleteinek még eddig nem egyetemesen kielégítő volta mellett kézzel nem fogható jelenségekre

akad, ott a módszerében gyökerező tulajdonságánál fogva positiv alapra fektetett elméletet állít föl és ezen positiv elméletekkel gazdagítja bölcselmi rendszerét. Ezen rendszer nem befejezett művészi egész, mint Plató vagy Hegel nagy bölcsészeti épülete, hanem az evolutio és a természettudományok haladásához mért időleges fölfogás, mely ezen evolutio és haladás fokaihoz alkalmazkodó elméleteket alkot.

Tapasztalat és természettudomány, megfigyelés és kísérlet teremtette meg ezen bölcsészetet, mely az ötvenes években az anyagelvűség nagy harczeit kezdte. Az anyagelvűség azonban egyoldalúan fogta föl a lélek és a világ czélját és ki nem elégítő, a lépésről lépésre haladó tudományos kutatásoknak is ellentmondó elméleteit ma már leküzdötték. A már-már diadalmasan terjedő anyagelvű világnézettel szemben nemcsak a metaphysikus, hanem a komolyabb természettudós is állást foglalt és Vogt, Moleschott és Büchner, bár a tapasztalatra támaszkodó, de nem egyetemes jelentőségű kutatásai kevésbé hatnak ma, mint korokban.

Darwin leszármazási elmélete rendítette meg hitelét, mely lassankint fölkelte a természetbölcsélok mélyebb érdeklődését és hatalmas befolyást gyakorol nemcsak a társadalmi és természettudományokra, hanem a psychologia, az ethika, a pädagogia és æsthetikára is. Mindazonáltal a materialismus egyik legnagyobb érdeme volt, hogy a bölcsészetet a phantasticus speculatióktól megszabadította.

Darwin elméletéből indulnak ki mindazok, kik az átöröklésnek és az evolutionak tanait kutatják. Ide soroljuk Wundt Vilmost is. Wundt Vilmos «sokkal ismertebb, semhogy bővebben kellene ajánlanunk: ő ma a tudományos lélektanok Németországban, sőt az európai continensen legkitünőbb képviselője, kinek physiologiai, psychologiai laboratoriuma legelső volt e nemben, melynek példájára ma már mintegy 40 ilyenmű intézet áll fenn a különböző művelt államokban; hazánk, sajnos, itt is kivételt képez.» (A ford. előszava.) Wundt méltatása és bírálata helyett azonban szükséges, hogy a lélektan megértésénél egyéb bölcselmi elméleteit legalább eredményeiben ismerjük. Szigorúan vett természettudományi, még pedig kiválóan physiologiai tanulmányok alapján indulva, nagy terjedelmű és a legkisebb részletekre terjedő pontos tudásával, beható kísérleti módszerével a psychológiát új alapokra fektette. Szerinte a philosophia nem elmélet, nem a természeti jelenségektől elvonatkozó gondolkodás, hanem a szónak legszorosabb értelmében a tapasztalaton alapuló tudomány legyen, a mely az egyes tudományágak módszerét és eredményét kutatásai sajátlagos tárgyának tekinti. A tudományágak egyoldalú kutatása azok keretében csakis egyoldalú szempontokat tűzhet ki, de egyik sem egyetemesíthet, ennél fogva a bölcsészet czélja oly világnézet, mely az embernek az ethika

és az elmélet alá rendelésével az emberi szellem szükségleteinek megfelelő.

A természettudományokban (Die physikalischen Axiome und ihre Beziehungen zum Causalprincip, ein Capitel aus der Philosophie der Naturwissenschaften, Erlangen 1866.) hat alaptörvényt állít föl: 1. A természetben minden ok mozgás oka. 2. Minden mozgás oka a megmozdítottnak körén kívül fekszik. 3. Minden mozgás oka kiinduló és támadási pontjának egyenes irányában hat. 4. Minden ok hatása maradandó. 5. Minden hatásnak megfelelő ellenhatása van. 6. Minden hatás az okkal egyenértékű.

A physiologiai psychológiában (Grundzüge der physiologischen Psychologie. Leipzig. 1880. II. 463.) az ember belső és külső életének vonatkozásait és egymáshoz viszonyát kutatja. Fölfogása egyrészt a természettudományokban gyökerezik, másrészt a szellemi tudományoknak közvetítője. Objectiv és nem subjectiv lélektan tanít és mivel belső életünket a kísérletek ellenőrzése mellett vizsgálja: kísérleti lélektannak nevezi. Ennek körébe nemcsak az egyes embernek, hanem az emberösszeségnek psychológiája, tehát a nép-psychologia is tartozik. Az élő test, úgy testi mint lelki mivoltát tekintve, egységet alkot. Ezen egységesség azonban nem egyszerűségében, hanem anyaga összetett mivoltának ellentéteiben rejlik. Gondolkodásunk előtt az emberi tudat sokszerű és a kölcsönhatásokban levő állapotaival együtt ép oly egység, mint a testi szervezet. A test és lélek kölcsönhatása pedig azon állítást kelti, hogy a lélek a belső létnek a testtel való egysége. A kölcsönhatás problemája viszont azon föltevést ébreszti, hogy szellemi létünk a dolgok valója, lényeges tulajdonsága pedig a kifejlődés. Az emberi tudat ezen kifejlődés csúcspontja, melyben, mint a góczban a világ, önmagának tudatára ébred. A lélek számtalan elemnek kifejlődött terméke, nem pusztán lét, nem is substantia, hanem actualitás és mint Leibniz nevezé: a világ tükre.

Ethikájában (Ethik, eine Untersuchung der Thatfachen und Gesetze des sittlichen Lebens. Stuttgart. 1886.) az evolutio híve. Az emberben, mint a legkifejlődöttebb lényben, egy összakarát van, melyet az egyes emberben is megtalálunk és a melyben az egyesnek egyéni életföladatai is bennfoglalvák.

Az állatok lelkéről (Vorlesungen über die Menschen und Thierseele. Die Thierpsychologie. Essays. Leipzig. 1885.) a kísérleti lélektan mivoltáról és czéljáról nyújt fölvilágosítást. Ugyancsak az evolutio híve. Az átöröklés, a czélképzetek és az akarat-cselekvények eredetét az állatokban is föltaálja. Az élő lények testi kifejlődése hű képét nyújtja az egyetemes szellemi kifejlődésnek.

Az előttünk fekvő «A lélektan alapvonalai» czímű műben első

sorban az az óhajtás vezérelte, hogy egyetemi hallgatóinak egy rövid, a lélektanról tartott előadásait kiegészítő vezérfonalat adjon kezökbe. Egyúttal azonban az a további cél is lebegett szeme előtt, hogy a tudományosan művelt olvasók ama szélesebb körének, mely a lélektan iránt részint önmagáért, részint alkalmazása miatt érdeklődik, rendszeres áttekintést nyújtson az újabb lélektan elvileg fontos eredményei és fölfogásmódja felől. Ezen mű már korábbi kutatásainak és egyes cikkeinek foglalatja. Iránya és föladata (Bevezetés 3. §.), hogy a psychológiának, mintegy általános, a természettudományok mellé sorozott és azokat kiegészítő tapasztalati tudománynak ebből származó föladata, a maga igazolását az összes szellemi tudományoknak, melyeknek a psychologia alapjául szolgál, szemléleti módjában találja. Mindezen tudományoknak: a philológiának, történelemnek, állam- és társadalmi tudományoknak tartalmát a közvetlen tapasztalat képezi, a mint azt a tárgyaknak megismerő és cselekvő alanyokkal való kölcsönhatása meghatározza. Ezért az összes szellemi tudományok nem élnek az abstractióval és a természettudomány hypothetikus segédfogalmaival, hanem a képzettárgyak és azokat kísérő alanyi gerjedelmek közvetlen valóság értékével bírnak előttük és e valóság egyes alkotórészeit, kölcsönös összefüggésükből igyekeznek kimagyarázni. A psychologiai magyarázatnak az egyes szellemi tudományokban alkalmazott ezen eljárása kell tehát, hogy magának a lélektannak eljárása is legyen, miként ezt tárgya, a tapasztalat közvetlen valósága, követeli.

A mű minket főleg pædagogiai és didaktikai szempontból érdekel. A mai, egyfelől a darwinismuson, másfelől a positivismuson induló philosophia az egész tudományos világban meghozta üdvös termékeit. Van azokból eredt és virágzó mindenféle tudomány-ág.

Nálunk Magyarországon, — mely úgy nyelvi, mint faji tekintetben az európai többi művelt népektől különvált és talán azon kiváltságos helyzetben van, hogy a külföldről minden tekintetben csakis a javatermékeket plántálja művelődésébe — a positiv tudományok iránt való nagyobb érdeklődés tanúsítja, hogy egy ily alapon fölépített bölcsészet ma már sokkal eredményesebb hatásra számíthat, mint a harminczas évek és az utána következő decenniumok hegeli gondolkodása, mely kizárólag egy kis tudós körnek volt bölcsészete és a mely, a mily termékenyítőleg hatott is a jogi és philosophiai tudományokra, nem tudta az érdeklődést általánosan lebilincselni és a műveltebb közvélemény e bölcsészet eredményeit, elveit és igazságait vagy nem, vagy félreértette. A tudományosan művelt magyar közönség rationalis és positiv hajlamainál fogva inkább hajlik a tapasztalati, a konkrét tudományok, mint a merőben metaphysikai speculatio felé. Midőn a bölcsészet a tudományoknak lassú átalakulásaiban nálunk is szerepet kér magának, midőn a néplélek

szellemi szükségleteinek kielégítésére egy megfelelő világnézetet keres, akkor a philosophiához fog fordulni, még pedig ahhoz, mely hajlamainak leginkább megfelel és ez nálunk a tapasztalati, a kézzelfogható, a speculatio nélküli, úgyszólván a földönjáró és nem égi tudomány.

Ezt pedig legelső sorban a positiv, a tapasztalati tudományok nyújtják. Ilyenforma gondolatok lebegtek a fordító előtt, midőn Wundt hasznos könyvét lefordította. Bár az «alpvonal» a régiebb psychologiákkal, különösen iskolai tankönyveinkkel szemben, az egyes tények ismertetésénél csakis a legfontosabbakra, vagy lehetőleg egyszerű magyarázó példákra szorítkozott és a demonstratióknak és a kísérletnek az iskolai előadásra tartozó segédeszközöiről teljesen lemondott, habár továbbá az egyes psychologiák tárgyairól, mint az ítélőtehetségről, az észről, a szenvedélyről, a vágyról, a determinismusról, a jellem mivoltáról bővebb fölvilágosításokkal adós marad, mégis oly sok új dolog, oly sok pædagogiailag és didaktikailag is kiaknázható tanulság van benne, hogy azokat bölcsészeti tankönyveink jövőbí írói sohasem mellőzhetik. A kísérleti lélektan egyúttal hatalmas szemléltető tudomány, mely szóval, példával, demonstratióval hat a képzeletre és ismeretünket megtermékenyíti. Abstract elméletek helyett egyszerre az életműködések világosabb környezetébe varázsolja a tanulót és a nehézkes metaphysikától, a vallásfelekezeti speculatióból vagy a scholasticismusból az eleven életbe vezet.

Az újabb philosophiai kutatásoknak magyar fordításait és ismeretéseit majdnem ujjkon számíthatjuk el. Ezek javát az «Athenaeum» jeles folyóirat nyújtja, a «Philosophiai írók tára» nagy hiányt pótol Kanttal, Schopenhauerral, Hartmannal és Tainenel; Wundt physiologiai psychológiáját meg 1869-ben fordította le Gebhardt Lajos, és a Rác Lajos bokros munkája csak újabb nyereség.

A fordítónak sok nehézséggel kellett megküzdenie, hogy a túlságosan tömör előadást, a gyakran nehézkes és hosszadalmas mondat szerkezetet, az újabb idegen műkifejezéseket híven és egyúttal fülünknek és értelmünknek kellemesen kifejezze.

Törekvése túlnyomóan sikert aratott. Az olvasó kellemesen fogja tapasztalni, hogy egy gondos, logikus olvasmányt vett kezébe, melynek minden sorából kiérzik, mint törte szét a nyelvnek a philosophiai fogalmak kifejezésére még nem alkalmas, nem közkeletű, nem hangzatos elemeit. Itt érezzük első sorban szükségét annak, hogy egy a bölcsészeti fogalmak kifejezésére szolgáló philosophiai szókincs mennyire szükséges és csodáljuk, hogy a «Nyelvőr», mint megvédője nyelvtisztaságunknak, mindeddig erre figyelmét ki nem terjesztette, pedig classikus tudósaink, bölcsészeink, természettudományi és jogi tankönyveink nyelvében oly szétágazó téren és néha oly összhangzó módon alkotják

meg a philosophiai terminológiáját, hogy ennek megrostálása főszükség. Egy ily szótár alapján először egységes kifejezésekhez jutnánk, másodszor ezen egységes kifejezésekből, szavakból lassankint önállóan fejlődnek ki egy simulékonyabb, hangzatosabb philosophiai nyelv.

Rácz Lajos ezen szempontból nem sok elitélni valót nyujt. Kifogásunk csakis arra irányul, hogy a szavak használatában nagy ritkán bizonyos következtelenségbe esett. Tudományos, főleg bölcsészeti könyvnél mindenekelőtt kívánatos, hogy az író a fogalmak, gondolatok és egyes árnyalataik kifejezésére egyszer alkalmazott szavakat következetesen használja. Ily téren a stilisztika kiszabta törvényszerűség, vagy a művészeti cél másodrangú dolog. A művelt, a tudományosan képzett olvasó előtt a lényeg, az igazság lesz a döntő és nem az, hogy az ismétlődő szó zeneileg miként hat, vajjon a synonym szócsere jobb lett volna, vajjon a mű nyelvileg szép-e. Ezen szempontból említjük a következőket: *szempont* és *nézőpont*, mint *Gesichtspunkt* fölcserélve fordul elő (18., 23., 202. oldal), a *nézőpont*: *Blickpunkt* csak későbbben (202.) használatik helyes és találó értelmében. *Irány* és *irányzat* fölcserélése a *Richtung* kifejezésére (21., 27. old.). *Intensitátsgrad*: *intensitás-érték* és nem *fok*, holott később az utóbbi értelemben használja (66.). *Gebiet* és *Feld* állandóan *mező* (23., 57., 202. stb.). *Ton* és *Klang*-ot majdnem következetesen *hang*-nak fordítja: 83. oldalon *hangulat*; *Klanggefühl*: *hang-érzelem*; a 173. oldalon *zengéstartalom*: *Klanginhalt*.

Hibás képzetet kelt az *Abstufung*, *abgestuft* mint *lefokozás*, *lefokozott* és *aláfokozott* (41., 114.); *Signal* csak *jel* (111.), *voraussetzen*: *előföltételezni* (158., 198., 242.); *Anfangsgefühl*: *bevezető értelem* (169.); *Sinnesfläche*: *érzéki (sinnliche) felület*; *Bewusstlosigkeit*: *öntudatlanság* és *Unbewusstwerden*: *öntudatlanná válás* (201.); *Raumswelle*: *térkűszöb* (110.).

Zavarólag hatnak a magyar szók mellé zárójelben odatűzött eredeti szavak (25., 41., 42., 53., 106. stb.) és a teljesen plausibilis szóknak más szóval való magyarázata (orientálás 108., 133.), végül a latin szónak a magyar szóval vegyest való használata, melyben néha hiányzik a természetes rend, mely megkívánja, hogy a magyar szót az idegen kövesse, vagy pedig szükséges, hogy a szónak első előfordulásakor megvilágítsa értelmét és ezzel eleget tesz annak, hogy az olvasó előtt továbbra is megmarad annak jelentése.

Ámde mindez elenyésző csekély, az olvasót nem vezeti félre, a mű értelmét nem homályosítja és e dolgok semmiben sem kisebbítik a fordítónak nagy érdemét. Lelkesedését és tudását öntötte a műbe, a melynek hatással kell lennie az egyetemi ifjúságra, a művelt közönségre és az iskolai tankönyvekre. Mélyen átgondolt, logikus fordítással van dol-

gunk, mely philosophiai szókincs, illetőleg szótár hiányában a kezdet kezdetén kiváló elmeélel és alapos tudással oldotta meg föladatát.

MORVAY Győző.

Helyreigazítás.

(A Dreisziger-féle «Lakóhelyi ismeretek» ügyében.)

E folyóirat ez évi 3. számában dr. *Weszely* Ödön úr megbírálta *Lakóhelyi Ismeretek* cz. vezérkönyvemet. Nem ellenbírálatot írok e — különben okos — bírálatra; hanem az ismertető rész azon tévedéseit akarom helyreigazítani, melyek könyvem félremagyarázására vezethetnék azokat, kik könyvemet közvetlenül nem ismerik.

«A történeti áttekintés . . . másod-harmadkézből vett itéletek alapján próbálja megrajzolni a tárgy történetét», mondja a bírálat. Ez nem áll. A felsorolt aucto-
rok legtöbbjét — az irányt jelölőket kivétel nélkül — közvetlenül tanulmányoztam. Hogy aztán ez hogyan sikerült, nem vitatom. Ízléstelenség volna tőlem erre kitérni. Csak azt csodálom, hogy ez állítás beigazolására éppen Zillerékre hivatkozik az ismertetés, és itt is ezzel a mondattal akar bizonyítani: «Ez (t. i. az, hogy Zillerék a népmeséket veszik a lakóhelyi ismeretek alapanyagául) első pillanatra hóbortnak látszik, pedig nem az». Ez a mondat azért kapott ilyen formát, mert — ismervén a magyar kritikái viszonyokat — természetemhez híven, lehetőleg enyhén akartam utalni arra, hogy hazánk pädagogus bírálói fölületesen bírálván, az *első pillanatra* hoznak itéletet az előttük fekvő könyvekről; így nevezték el hóbortnak a Zillerismus itt szóban forgó kísérletét is.

A tanítás egységeiről szólván az ismertetés, ezeket mondja: «Nagy meglepetésemre Dreisziger mást ért itt a tanítás egysége alatt, mint a mit rendesen szokás, s a mit ő maga is értett egy előbbi munkájában. «Az első osztály teljes vezérkönyvé»-ben. Most egy-egy tárgyi *kört* nevez el egységnek, mint pl. az iskolai élet, az otthon, a község.» Eltekintve attól, hogy az egész évi tanítási anyag e kisebb köreit sajtóhibából csakugyan egységeknek mondja a könyvem, mert a kéziratom *nagyobb* egységeknek nevezi, hibás ez az itélet, a mit a könyvem ezen sajtóhibás tétele után *nyolcz sorral alább* következő passus és az egész fejezet bizonyít. Könyvem 45. oldalán ez áll: «Az ilyen kisebb körök (t. i. a nagyobb egységek) sem tárgyalhatók egyszerre. Hanem vannak e kisebb köröknek olyan *egyes* tagjai, a mely tagok jellegzetessége alkalmassá teszi ezeket a részletes tárgyalásra. Olyan általános értékű igazságok elsajátítását teszi lehetővé az ilyen jellegzetesebb tagok szemléletei, a mely igazságok konkrét alakban való megismerése fölülegessé teszi minden egyes hasonló tárgy részletes ismertetését; hanem lehetségessé teszi, hogy egy-két egyed részletes megismerése alapján, akár a 3., akár az 5. fokozat körében a többi hasonló tagokat a gyermek maga illeszse be az általános igazság keretébe. *Ezek a jellegzetes egyedek a tanítás egységei*». Ebből látszik, hogy a bíráló téved, s hogy én most azt nevezem tanítási egységnek, a mit mindenki annak mond, s a mit előbbi könyvemben annak neveztem.

Egy más helyen ezt mondja a bírálat: «Dreisziger sem tudja a mesét e tárgy *elméletébe* beleilleszteni, bár a gyakorlati részben erősen fölhasz-